Sinds 1970 loopt in Engeland de 'Garden bird feeding survey', waarbij in de periode oktober-maart wekelijks alle vogels die in de tuinen voorkomen worden geteld. Hierdoor ge-inspireerd zijn wij in 1992 met ons tuinvogelonderzoek begonnen. Wij hebben hierdoor inzicht gekregen in de soorten en aantallen vogels die de Gooise tuinen bevolken en de trends die zich daarbij voordoen. Goed voorbeeld doet goed volgen, want een aantal vogelwerkgroepen houdt zich sindsdien ook bezig met tuinvogelonderzoek.

Fernand C. Jager en Dick A. Jonkers

Tuinvogelonderzoek in het Gooi e.o. 1992-1999

Inleiding
Het tuinvogelonderzoek heeft als doelstelling na te gaan in hoeverre er over een reeks van jaren veranderingen optreden in de vogelbevolking van onze tuinen. De omgeving verandert. Naast toenemende verstedelijking en verandering in de samenstelling en leeftijd van het groen in en buiten de tuinen, speelt mogelijk ook klimaatswijziging een rol. Dit alles zal zijn weerslag vinden in de vogelpopulatie van onze tuinen. Hoe langer een telreeks loopt, des te interessanter worden de gegevens, vooral als ook elders op dezelfde wijze tellingen worden verricht.

Werkwijze
In tegenstelling met het Engelse onderzoek is ons tuinvogelonderzoek niet alleen in de winter, maar het hele jaar door uitgevoerd. Elke deelnemer ontving per kwartaal een formulier en vulde daarop aan het eind van elke week het gedurende die week maximaal waargenomen aantal van elke soort in, dat tegelijkertijd in de tuin aanwezig was. Verder kon men ook aangeven welke soorten er in de tuinen broedden. In feite ging het erom welke soorten van een tuin gebruik maakten door er te foerageren, rusten enz. De formulieren werden eens per kwartaal opgestuurd naar een verzameladres. Bij iedere kwartaalzending met de nieuwe tellijst naar de medewerkers was een nieuwsbrief bijgevoegd met wetenswaardigheden over het onderzoek. Hierdoor bleef men tussentijds op de hoogte en vormde de nieuwsbrief een stimulans om door te gaan met de tellingen.

Zoals in de inleiding al is aangegeven verandert de omgeving, maar dat geldt ook voor de situatie in de tuinen. Om de gegevens goed te kunnen interpreteren is daarom op de formulieren een aantal basisvragen gesteld. Het ging om de grootte van de tuin, de dichtheid van de bebouwing, ligging in een landschapstype en de aanwezigheid van heggen, bomen, struiken, gazon en vijver. De aanwezigheid van voedsel kan aantrekkend werken en om die reden waren er vragen over het voorkomen van bessen, andere vruchten en zaden aan de begroeiing en bijvoeren en/of verschaffen van water. Ook is gevraagd of er nestkasten in de tuin waren.

Resultaten
Gemiddeld namen er per jaar ruim dertig medewerkers deel aan het onderzoek.
Dit overzicht is samengesteld met behulp van de gegevens uit de rapporten die in voorgaande jaren zijn verschenen. Het belangrijkste telcriterium was hierbij het aantal (dan wel percentage) tuinen, waarin een bepaalde vogelsoort werd gezien. De originele data van 1993, die zich in het archief van de vogel-

werkgroep moeten bevinden, bleken tot nu toe onvindbaar. Van de mogelijkheid om aan te geven welke soorten er in de tuin nestelden maakten weinig medewerkers gebruik.

Winter en zomer
Bij het overzien van de resultaten valt allereerst het grote verschil tussen de zomer- en winterpopulatie op. De soortenrijkdom is in de winter voor de meeste tuinen aanmerkelijk groter, wat overigens voor een belangrijk deel een gevolg van het bijvoeren zal zijn. Tabel 1 geeft een overzicht van de in de winters 1992-'99 meest voorkomende soorten.
Dat in de strenge winter van 1996 typische wintergasten als kramsvogels en koperwieken vaker dan normaal in de tuinen zijn aangetroffen zal niemand verwonderen. In de buitengebieden heerste voedselschaarste, waardoor deze soorten naar de tuinen trokken en zich daar onder andere tegoed deden aan de bessen van de vuurdoorns. Maar ook voor soorten als winterkoning, zanglijster en roodborst zijn de percentages hoger dan normaal. Opvallend is dat de huismus, als enige in deze strenge winter, minder vaak dan normaal werd gezien. Na de winter loopt in de zomer de soortenrijkdom sterk terug, met name in de kleinere tuinen. Een vogel als de roodborst wordt 's winters in 80% van de tuinen aangetroffen, in de zomer is dit minder dan 20%. Eenzelfde teruggang geldt voor vogels als: winterkoning, heggenmus, roodborst, groenling, vink en ringmus.

Turkse tortel
De Turkse tortel vertoont een geleidelijke toename tot 1998. Dit komt overeen met de door SOVON geconstateerde landelijke trend (Website SOVON)

Kraaiachtigen
Bij de kraaiachtigen (zwarte kraai, kauw, ekster en gaai) laat geen van de afzonderlijke soorten een duidelijke toename zien. Een geringe toename zien we wel wanneer de percentages van de verschillende soorten bij elkaar worden opgeteld.

Huismus
Het is een opvallend verschijnsel dat in een aantal grote, zeer vogelrijke villatuinen geen huismussen worden gezien. De oorzaak hiervan is dat de huismus meer een soort is van bebouwing in dorpen en steden. Dit wordt bevestigd door een nadere beschouwing die aangeeft, dat de aanwezigheid van zwarte kraaien die van huismussen vrijwel uitsluit. In bossen komen geen huismussen voor. In de wat oudere tuinen die een wat bosachtig karakter krijgen, voelt de zwarte kraai zich blijkbaar al wel thuis, maar de huismus niet meer. (van der Poel 1998a). Of wordt de huismus door de zwarte kraai verdreven? Opvallend is overigens wel dat de huismus de enige van de aanwezige soorten zangvogels is, die onder deze omstandigheden uit de tuinen verdwijnt. Behalve voor de zwarte kraai was voor geen van de overige

Tabel 1: **Overzicht 1992 - 1999. Winter.** Percentage tuinen, waarin de genoemde soorten zijn gezien. Gemiddelde over de weken 1 t/m 9 voor de meest voorkomende soorten. *

Jaar	'92	'93	'94	'95	'96	'97	'98	'99
Koudegetal winter* *	34	41	63	22	151	132	19	47
Houtduif	43	57	59	65	71	67	65	
Turkse tortel	44	56	57	64	75	78	76	
Winterkoning	32	38	33	40	22	27	27	
Heggenmus	59	69	70	76	73	69	82	
Kramsvogel	0	0	3	38	3	0	2	
Zanglijster	3	3	6	17	7	4	11	
Koperwiek	2	1	1	18	11	0	11	
Merel	94	96	90	97	99	95	99	
Roodborst	76	81	79	84	77	74	81	
Koolmees	91	86	93	93	97	92	91	
Pimpelmees	73	81	90	81	88	81	87	
Staartmees	13	28	36	33	33	27	26	
Boomklever	14	8	6	11	19	11	6	
Boomkruiper	5	5	4	10	8	5	8	
Groenling	34	38	30	36	45	38	26	
Sijs	5	25	29	14	30	60	13	
Vink	65	74	72	75	86	77	83	
Huismus	64	68	65	49	64	59	65	
Ringmus	9	5	7	10	22	17	7	
Spreeuw	64	72	69	76	76	70	72	
Zwarte kraai	13	11	5	16	18	13	18	
Kauw	53	58	55	63	59	56	67	
Ekster	55	59	66	63	62	62	67	
Vlaamse gaai	24	28	27	33	43	35	29	

* De laatste weken van het winterseizoen zijn al duidelijke overgangsweken en zijn om die reden in deze tabel niet meegenomen.
** Website: www.knmi.nl

kraaiachtigen (ekster, kauw en gaai) een effect aantoonbaar. In een ander onderzoek (van der Poel 1998b) is ook geen effect van de ekster op de mussenpopulatie vastgesteld. Gedurende de telperiode vanaf 1992 is geen achteruitgang van de huismus in het Gooi waargenomen. De door SOVON (Website SOVON) geconstateerde landelijke achteruitgang van de mussen had al een tiental jaren eerder plaats.

Tjiftjaf
Van de zomervogels blijkt de tjiftjaf over een aantal jaren een geleidelijke toename te vertonen die daarna weer afneemt. De tellingen van SOVON (Website SOVON) geven overeenkomstige resultaten te zien. Vanuit de Nederlandse situatie is hiervoor geen verklaring te geven. Waarschijnlijk is dit een gevolg van wisselende omstandigheden in het overwinteringsgebied in Zuid-Europa en Afrika.

Minder voorkomende soorten.
Behalve de 24 geregeld voorkomende soorten die hierboven al zijn beschreven, was er ook een grote groep soorten die niet ieder jaar is gezien. Deze groep omvatte 55 soorten, waarmee het totale aantal waargenomen soorten in de periode 1992-1999 op 79 komt. Een formidabel aantal dat tegelijkertijd ook iets zegt over het type tuinen in het onderzoekgebied. In tabel 2 staan deze soorten vermeld met het aantal jaren waarin zij zijn gesignaleerd.

Tabel 2. Ongeregeld aangetroffen soorten van 1992-1999.

Blauwe reiger (8)	Gekr.roodst. (5)
Wilde eend (4)	Zw.roodstaart (4)
Buizerd (1)	Spotvogel (1)
Sperwer (8)	Zwartkop (8)
Havik (4)	Tuinfluiter (6)
Bl. kiekendief (1)	Grasmus (3)
Boomvalk (1)	Braamsluiper (6)
Torenvalk (5)	Fitis (5)
Fazant (1)	Goudhaantje (7)
Waterhoen (2)	Vuurgoudh. (6)
Houtsnip (1)	Gr.vliegenv.(4)
Zilvermeeuw (1)	B.vliegenv. (4)
Stormmeeuw (5)	Zwarte mees (6)
Kokmeeuw (7)	Kuifmees (6)
Holenduif (6)	Glanskop (6)
Tortelduif (1)	Matkop (3)
Koekoek (1)	Geelgors (1)
Bosuil (2)	Rietgors (1)
Ransuil (5)	Appelvink (7)
Gierzwaluw (5)	Putter (6)
Groene specht (3)	Kneu (4)
Grote bonte specht (7)	Frater (1)
Boerenzwaluw (7)	Barmsijs (4)
Huiszwaluw (5)	Goudvink (5)
Witte kwikstaart (7)	Keep (5)
Gr.gele kwikstaart (4)	Wielewaal (1)
Pestvogel (1)	Roek (1)
Grote Lijster (5)	

( ) aantal jaren waarin gesignaleerd

Uit de tabel valt af te lezen dat er soorten zijn die bijna alle jaren zijn gesignaleerd en soorten waarbij dit slechts één jaar het geval was. Bij de meeste soorten ging het jaarlijks, al naar het seizoen, om verscheidene keren. Per seizoen zijn altijd op zijn minst veertig soorten in de tuinen aangetroffen. Het dieptepunt lag altijd in de zomer, terwijl voorjaar en herfst (doortrek) het hoogst scoorden.
Het al dan niet waarnemen van zo'n soort hangt van tal van factoren af. Het vaststellen van de aanwezigheid van vogels die slechts af en toe een tuin bezoeken wordt in sterke mate bepaald door de alertheid van de waarnemer en het aantal keren dat hij de gelegenheid heeft om waar te nemen. Ook de grootte, ligging van en begroeiing in een tuin, wel of geen besdragende heesters, strengheid van een winter en dergelijke spelen een voorname rol.
De aanwezigheid van een tuinvijver verklaart het voorkomen van de blauwe reiger. Waar zo'n vijver ligt doet er niet zoveel toe, zelfs midden in de stad worden blauwe reigers aangetroffen. Meestal zijn zij daar bij het krieken van de dag al op zoek naar voedsel en worden daardoor door de meeste mensen niet opgemerkt. Van de roofvogels waren het vooral de sperwer en de torenvalk die blijk gaven van hun aanwezigheid. Eerstgenoemde soort is vooral in de zomer (broedtijd) gezien, wanneer hoofdzakelijk op huismussen, voor de jongen op de nesten, werd gejaagd. Ook de winter met concentraties van vogels bij voertafels en dergelijke was zo'n bezoekperiode.
De blauwe kiekendief, een mannetje, is slechts één keer gezien. Dat was in een strenge winterperiode met sneeuw en ijs, aan de buitenzijde van Muiden. Het binnendringen van de bebouwing in landelijke gebieden door de wendbare mannetjes is een bekend verschijnsel. Het vluchten voor vorst door houtsnippen leidt er nogal eens toe dat zij binnen de bebouwing worden gevonden en dit is ook eenmaal bij het tuinvogelonderzoek geconstateerd. Meeuwen komen steevast af op plekken waar met brood en vooral kaas wordt gevoerd. Dit verklaart de vrijwel jaarlijkse en regelmatige bezoeken van kokmeeuwen.
Het bezoek van holenduiven is wel gedurende een groot aantal jaren vastgesteld, maar dit bleef beperkt tot een klein aantal tuinen. Dit zijn vrijwel altijd de-

zelfde die in een gebied liggen waar holenduiven broeden. Een verschijnsel als bij de holenduif komt bij meer soorten voor. Ransuil, spechten, grote lijster (grote gazons), zwartkop, tuinfluiter, braamsluiper, mezen, boomklever en appelvink zijn hier voorbeelden van. De aanwezigheid van gierzwaluwen, boeren- en huiszwaluw in tuinen lijkt vreemd, maar is te verklaren. Soorten die beneden dakniveau boven of in tuinen op voedsel jagen worden meegeteld. Bij boerenzwaluwen is nogal eens geconstateerd dat zij met hun jongen op warme daken kwamen rusten of in loggia's gingen zitten. Soorten die op doortrek in tuinen zijn gesignaleerd waren de zwarte en gekraagde roodstaart, grasmus en vrij geregeld ook goudhaantje en vuurgoudhaantje. Andere leuke krenten in de pap waren wielewaal, pestvogel, geelgors en frater. In Breukelen wordt vrijwel jaarlijks een grote gele kwikstaart in een tuin gezien.

Enkele conclusies

Van ruim 30% van de gesignaleerde vogelsoorten was het mogelijk trends vast te stellen over hun aanwezigheid in de winterperiode. De volgende gevolgtrekkingen zijn gemaakt:

- Fors effect strenge winters.
- Een geleidelijke toename van de Turkse tortel tot 1998.
- Een geringe toename van de kraaiachtigen.
- De stand van de huismus lijkt stabiel.
- De aanwezigheid van zwarte kraai en huismus blijken elkaar vrijwel uit te sluiten.
- Na een geleidelijke toename van de tjiftjaf over een aantal jaren, thans een opmerkelijke terugval.

Bij de andere vogelsoorten waren er die wel geregeld, maar lang niet altijd zijn gezien en ook soorten die sporadisch aanwezig waren. Interne en externe omstandigheden, hun aantal, de frequentie waarmee zij voorkomen, de waarneemfrequentie en opvallendheid spelen hierbij een belangrijke rol. Voor deze groep kunnen geen trends worden bepaald en is gekozen voor een beschrijvend gedeelte. Een standaardisatie zal waarschijnlijk ook voor een deel van deze soorten patronen opleveren. Omdat dit aanzienlijk meer tijdsinvestering van de waarnemers zal vragen en hierdoor een groot deel zal gaan afhaken laten wij dit achterwege. Het aantal deelnemers wordt dan zo gering dat er helemaal geen conclusies meer getrokken kunnen worden. Wij kiezen ervoor om het onderzoek op de huidige wijze voort te zetten.

Dankwoord

Het jaren achtereen uitvoeren van een onderzoek staat of valt met de medewerking van degenen die basisgegevens aandragen. Wij zijn in de gelukkige omstandigheid dat een vaste kern, waarvan velen al sinds het begin in 1992, de gegevens verzamelt. Dank zij hun vasthoudendheid en enthousiasme zijn wij in staat dit artikel te publiceren. Ook degenen die om een of andere reden moesten afhaken en hen die later bij het onderzoek aanhaakten, zijn wij zeer erkentelijk voor hun medewerking.

Geraadpleegde bronnen:

Jonkers, D.A. 1993. Tuinvogelonderzoek 1992. Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken., Hilversum. Uitgave 86.

Jonkers, D.A. 1994. Tuinvogelonderzoek in 1993. Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken., Hilversum. Uitgave 92.

Jonkers, D.A. 1995. Tuinvogelonderzoek in 1994. Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken., Hilversum. Uitgave 97.

Jager F.C. en Jonkers D.A. 1997. Tuinvogelonderzoek 1996. Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken. Uitgave 104.

Jager F.C. 1998. en Jonkers D.A. Tuinvogelonderzoek 1997. Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken, Hilversum. Uitgave 108.

Jager F.C. en Jonkers D.A. 1999. Tuinvogelonderzoek 1995. Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken, Hilversum. Uitgave 106.

Jager F.C. en Jonkers D.A. 1999. Tuinvogelonderzoek 1998. Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken, Hilversum. Uitgave 113.

Jager F.C. en Jonkers D.A. 2000. Tuinvogelonderzoek 1999. Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken, Hilversum. Uitgave 119.

Poel, G. van der 1998a. De huismus vogel van het jaar: reacties op een persbericht. De Korhaan 32(1): 8.

Poel, G. van der 1998b. Over huismussen, eksters en het tuinvogelonderzoek. De Korhaan 32(4): 100-102.

Anonymus 2000. Tjiftjaf in mineur. SOVON Nieuws 13(3):12.

Website: www.sovon.nl

In de achtertuin is altijd wat te zien

Tekening: C. van der Baan